

РЕКТОРСЬКИЙ КОРПУС ХАРКІВЩИНИ «ЕПОХИ ПРОКОПЕНКА»

Астахова К.В.

доктор історичних наук, професор, ректор

Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

м. Харків, Україна, e-mail: rector.hgu.nua@ukr.net

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6915063>

Спроба ввести визначення «епоха Прокопенка» – не перебільшення, бо Іван Федорович очолював педуніверситет більше сорока років. Це, безумовно, епоха: за часом, подіями, змінами... До того ж цей період містить події, які зламали не одну особистість. Ідеться про важкі випробування часів перебудови, економічної кризи, ліквідації СРСР, побудови суверенної України, повного переформатування методології освіти в країні, політичних катаклізмів перших десятиліть ХХІ століття. Цих тектонічних зломів вистачило б на кілька ректорських каденцій, а Іван Федорович незмінно залишався керманічем і лідером, стикаючись з тим, з чим досі ніхто не стикався.

Ректорський корпус часів Прокопенка – це окрема сторінка історії освіти країни та міста [1].

Серед справжніх професіоналів та особистостей, що очолювали провідні університети, неважко було загубитися. Але це знов не про Івана Федоровича: він посідав помітне місце в цій славетній когорті. Ректори кінця ХХ – початку ХХІ століття зберігали та розвивали вищу школу Харківщини. Іван Федорович неодноразово згадував про ці події [2].

Саме він писав: «Історично, тобто із самого початку, ректори «виростали» із середовища авторитетних професорів, яким колективи добровільно та свідомо, тобто як заповідав Г.С. Сковорода, – «по-сродності», дозволяли очолити університети» [3].

Ректорська доля тим, хто не знає, здається дуже привабливою. Але це зовні. «Кухня» цієї позиції досить складна й багатофункціональна. Тим паче в ситуації турбулентності.

Концептуальні підходи до трансформації університетів часів, що згадуємо, викладені відомими дослідниками світу університету. Передусім це Ф. Альтбах [4], Й. Віссема [5], Б. Кларк [6]. Ці підходи спираються на ключові зміни, серед яких – суттєве зростання витрат на дослідження, глобалізація та глобальна конкуренція, кратне збільшення кількості студентів (у т.ч. і тих, хто раніше не мав змоги потрапити до університетських аудиторій), зменшення допомоги від держави, поява громадського контролю, поступове зменшення державного фінансування та багато іншого.

Зрозуміло, що такі потужні зміни університету водночас реалізувати вкрай важко. Успішність трансформацій тут багато в чому залежить від управлінської команди та її лідера, його особистих властивостей, професійного досвіду.

Час показав, що ректорові Прокопенку І.Ф. це вдалося повною мірою. Докази – нові освітні програми, зростання нових навчальних корпусів та гуртожитків, принципова зміна кадрового корпусу педагогічного. І зрештою перетворення університету на провідну інституцію країни.

Фахівцям добре відомо, що перелік компетенцій, що необхідні менеджменту університету, визначається тими функціями, які виконує університет у суспільстві, та спектром соціальних груп, із якими університет забезпечує взаємодію [7].

Сучасні університети вимушені забезпечувати взаємодію із постійно зростаючою кількістю стейкхолдерів. Як зовнішніх, так і внутрішніх. Крім того, вплив цих груп постійно зростає, породжуючи досить цікаву проблему для сучасних університетів – «запитне перевантаження», коли з кожним наступним етапом розвитку від університету держава, суспільство, громадяни вимагають дедалі більше. І настає період, коли університет починає пробувати виконати потреби «всіх і кожного». Важка дилема.

Таким чином, намагаючись знаходити відповіді на постійно зростаючі виклики та ризики, світ університету збільшує перелік функцій, які йому необхідно виконувати. Університети України теж відчували ці зміни у повному

обсязі. А разом із університетом своєрідне «запитне перевантаження» відчув та відчуває і ректорський корпус: постійно зростає перелік компетенцій, володіти якими повинен ректор.

Університети змінюють структуру управління, фінансування, звітності, увесь спектр взаємодії із внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами. При цьому слід відзначити, що групи впливу зсередини стають дедалі більше диференційованими та вимагають кардинально інших підходів до взаємодії з ними, ніж ще десять-п'ятнадцять років тому.

Нові тенденції в управлінні університетом в літературі вже визначено як «менеджерізм». Це досить складні й неоднозначні процеси для вищої освіти. Що вже казати про ректорів, яким необхідно ці процеси генерувати та очолювати.

Знайомство із спогадами, виступами Прокопенка-ректора іноді дає уявлення про те, як усе відбувається. Але лише на якусь частину. У повному обсязі, які це зусилля, знають, імовірно, лише ректори.

Безумовно, втручання в традиційні управлінські моделі підходів, які характерні для бізнес-структур, для сектору реальної економіки, Іван Федорович опанував разом з іншими ректорами. Але управлінська модель, побудована на конкуренції між університетами, до того ж між підрозділами та співробітниками – це вже зовсім інші підходи та принципи керування.

Як раз у ті часи, коли І.Ф. Прокопенко очолював педагогічний, у спеціальній літературі з'являються дослідження, які доводять: питання впливу ректора на інституційний розвиток університету перетворилося на ключове у вищій освіті [8]. Це – теоретично. Але на практиці, здається, опанувати нові тенденції, підходи було не дуже легко. Про це, до речі, згадують і інші харківські ректори «епохи Прокопенка» [9].

Так чи інакше, але за значними досягненнями ректора Прокопенка стоять як його особисті «перетворення себе», так і суттєві трансформації інституції, яку він очолював. Саме на межі ХХ-ХХІ століть університети почали доводити суспільству, що вони є не лише носіями академічних традицій, але й здатні

демонструвати унікальний потенціал інновацій та нестандартних рішень.

На часи ректорства Івана Федоровича прийшлися суттєві зміни компетенцій та функцій керівника університету. З'явилися такі, що не були притаманні раніше. По-перше, медійність, постійна публічність, а з часом і повна транспарентність, до яких треба було звикати та опановувати. По-друге, постійно зростав вплив ректорського корпусу та університетів на формування регіональної політики, соціоекономічного розвитку міста, країни. А це вже зовсім інший рівень професіоналізму та відповідальності.

Можна додавати ще безліч нових функцій та завдань, які вирішували та реалізовували ректори складної доби – кінця ХХ – початку ХХІ століть. Суті це вже не змінить, бо кардинально змінювався світ і країна, відповідно – освіта. І все це змінювало ректорський корпус вітчизняних університетів. Хтось із керівників долав обставини, когось вони долали. І.Ф. Прокопенко виявився з числа тих, хто не просто долав чи підкорював обставини, він перетворював їх на можливості. А це вже високий клас, професіоналізм особливого гатунку.

Здається, на прикладі діяльності Прокопенка-ректора та ректорів «його епохи» можна досліджувати процеси зміни професійних компетенцій ректорського корпусу відповідного історичного періоду розвитку вітчизняної вищої школи. І це, здається, за багатьма ознаками, не перебільшення, бо вища школа Харківщини завжди займала провідні позиції в країні та Східній Європі, а будували її та пестували особистості, серед яких Іван Федорович Прокопенко посідав і посідає помітне місце.

ЛІТЕРАТУРА

1. Высшая школа Харьковщины: 80-е годы ХХ – начало ХХІ века (воспоминания, интервью, документы). Харьков : НУА, 2020. 542 с.
2. Там само. С. 368–387.
3. Там само. С. 369.
4. Дорога к академическому сообществу: Становление исследовательских университетов мирового класса / под ред. Альтбаха Ф. Дж.,

Салми Д. М. : Весь мир, 2012. 416 с.

5. Виссема Й. Университеты третьего поколения: управление университетом в переходный период. М. : Олимп-Бизнес, 2016. 432 с.

6. Кларк Б. Создание предпринимательских университетов: организационные направления трансформации. М. : Изд. дом ВШЭ, 2011. 240 с.

7. Жданов П., Тростянская И., Барсуков А., Полихина Н. Портрет современного ректора: необходимые компетенции на глобальном научно-образовательном рынке. *Высшее образование*. 2019. № 2. С. 131.

8. Slinker J. M. The Pole of the College or University President in Institutional Advancement. (Unpublished doctoral dissertation). Northern Arizona University. 1988.

9. Высшая школа Харьковщины: 80-е годы XX – начало XXI века (воспоминания, интервью, документы). Харьков: НУА. 2020. С. 12–28; 42–64; 81–107; 205–217; 243–267; 296–306; 307–332; 434–448; 464–494; 509–520.